

Fran
Petrè

France Kidrič v tokovih literarne zgodovine

V obsežnem literarnozgodovinskem delu Franceta Kidriča* so razprave s področja literarne teorije najmanj zastopane. Posamezne izpovedi najdemo v zgodnjih književnih kritikah in polemikah, pa pozneje v nekaterih člankih, zlasti v intervjuju z urednikom Franom Albrehtom v Ljubljanskem zvonu 1927, naslovljenem »O literarni zgodovini«. Nasprotno pa je njegova znanstvena literarnozgodovinska publicistika

vsa prežeta s praktičnim reševanjem literarnoteoretičnih problemov. Vsiljevali so se mu v analitičnih razpravah in ob večjih zaključenih delih, kakor so štiri knjige, *Die protestantische Kirchenordnung der Slovenen im XVI. Jahrhundert*, *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti*, *Dobrovský in slovenski prepod njegove dobe* ter nedokončana monografija *Prešeren 1800—1838*.

Vsaka znanost mora imeti svojo metodologijo. Prav iskanje metodologije je pomenilo Kidriču največji napor, neprestano prizadevanje, da bi obvladal težko gradivo in posebno problematiko slovstva malega naroda.

France Kidrič je ocenil v Vedi 1911 šolo, iz katere je izšel, dunajsko slavistiko, kot »dobro filološko šolo«. Filološko šolo je pri Slovanih osnoval Dobrovský v *Geschichte der böhmischen Literatur*. V resnici je bila Kidričeva šola ali vzgoja širša kakor ozko filološka. Osvojil si je historizem v literarni zgodovini, kakor je bil pri Nemcih v veljavi v zadnji četrtini 19. in v začetku 20. stoletja. Teorija se je zgledovala pri metodi prirodoslovnih znanosti in koreninila v darvinizmu. Kot idealna zgodovina književnosti se je izkristalizirala Tainova predstava o sistemu, ki naj z zakonito natančnostjo ugotavlja nastanek literarnega dela, ga tekstovno razloži, najde vire zanj, zbere kolikor mogoče podatkov o avtorju in določi zvezo med književnim delom in družbo. Vestno preučevanje dejstev je bilo pogoj literarnozgodovinskega dela. Toda posamezno dejstvo je imelo vrednost le, če je bilo člen v verigi, povezano z vsemi ostalimi dejstvi, določeno vzročno in posledično, upravičeno in neizbežno na svojem mestu. Kakor so prirodoslovne znanosti eksperimentalno natančno preučevale naravne pojave, so mislili, da more tudi literarna zgodovina tako preučevati družbene pojave in pojave s področja človekovega duha. Historična šola se pri literarni zgodovini ni omejevala na razvoj književnosti kot njenega predmeta raziskovanja. Razširjala je njen interesni krog na vsa področja, ki so vzročno ali posledično sodelovala pri procesu književnega ustvarjanja. Ta krog ni zajemal samo šolstvo, marveč lahko tudi upravo, cerkev, politiko, gospodarstvo, vse, kar je posegalo v ponazoritev preteklosti v zvezi z nacionalnim in književnim razvojem.

* Predavanje ob petindvajsetletnici smrti Franceta Kidriča v Slovenski akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani 16. aprila 1975.

Vendar je zgodovinska šola v določenem pogledu že zapuščala trdna tla filoloških vprašanj, drobnih predmetnih raziskav in družbene vezanosti v književnosti in prehajala na področje psihologije. Nemški filozof Wilhelm Dilthey je prenašal prirodoslovne izkušnje na preučevanje duševnosti. Diltheyovo izhodišče je težilo k izkustveni znanosti za duševne pojave, da bi dokazalo samostojnost duhovnih znanosti, ob naravoslovnih. »Naše stoletje je z zgodovinsko šolo spoznalo človekovo zgodovinsko pogojenost in pogojenost vsega družbenega reda«, pravi (Werke V, 13).

Nemška literarna znanost te smeri je močno poudarjala pojem nacionalne literature kot idealno obliko vsake zgodovine književnosti. Zagovor te ideje je mogel najti Kidrič v uvodu Schererjeve *Geschichte der deutschen Literatur* (prva izdaja 1883), glavnega dela nemške pozitivistične šole in univerzitetnega učbenika svoje dobe. Vendar Kidriču tako opozorilo niti ni bilo potrebno, ker se je vsa starejša slovenska književnost podrejala nacionalni ideji kot poglavitnemu smislu svojega obstoja. Scherer je dalje v svojih literarnoteoretičnih spisih *Vorträge und Aufsätze zur Geschichte des geistigen Lebens in Deutschland und Österreich* (Berlin, 1874) poglobljaj zlasti teorijo o strogi vzročnosti tudi med duhovnimi pojavi, determinizem. Literarni zgodovini je dajal širok značaj kulturne zgodovine.

Rekonstrukcijo Kidričeve literarne ideologije v duhu pozitivizma v času njegovega nastopa omogočajo njegove zgodnje objave. Z vso jasnostjo opozarjajo, da si je postavil za neposreden cilj in življenjski program revizijo celotnega gradiva za starejšo slovensko literarno zgodovino v duhu dosledne izvedbe pozitivističnega načela: dobrega poznanja virov in njihove raziskave.

Samo v taki zvezi ne presenečata dva značilna zgodnja prispevka. Kot prvo svojo objavo je poslal v berlinski *Archiv für slavische Philologie*, tedanji vodilni slavistični časopis, oceno druge izdaje Sketove slovenske čitanke za sedmi in osmi razred srednjih šol. Predmet bi pač spadal v domač časopis, toda na uglednem mestu, kjer je bil 1906. objavljen, ga je opravičeval načelni postopek, kritična razprava o osnovnem gradivu za slovensko slovstvo. Dve posebnosti ima prva Kidričeva znanstvena objava. Na začetku je pretres dotedanjega pisanja o delu, ki ga je Kidrič obravnaval, kritika kritike. V teoriji pozitivizma je Ferdinand Brunetiere v delu *L'Évolution des genres dans l'histoire de la littérature* (Paris, 1890) posebej obdelal pomembnost književne kritike in recenzije za pozitivistično metodo. Iz bibliografskega elementa se je razvil pozneje znani Kidričev način vzgoje narščaja, ko je zahteval za vsako seminarsko nalogo najprej kritičen pretres literature o obravnavanem predmetu. Druga značilnost v prvi Kidričevi objavi je bilo veliko število podrobnih podatkov. Napolnili so več strani *Archiva*. Podrobnosti v tem sistemu niso bile več podrobnosti, marveč metoda.

Še bolj značilen je Kidričev postopek z Grafenauerjevo Zgodovino novejšega slovenskega slovstva v Vedi 1911. Bila sta vrstnika, oba rojena 1880, oba sta izšla iz iste dunajske šole. Napadalnosti ostre, pikre Kidričeve ocene ni mogoče razumeti brez poznanja globljega literarnoteoretičnega ozadja. Za Kidriča je Grafenauer prelomil načelo pozitivizma in zgodovinske šole o nujnosti zbiranja in strogega preverjanja podatkov in se spustil v sintezo brez zadostnih priprav. Knjiga obdeluje dobo od Pohlina do Prešerna. Grafenauer je takolel razložil njen namen: »Zasledovati hočemo,

kako se je razvijalo in raslo (slovensko slovstvo) v zvezi z narodovim dušnim življenjem, a prezreti tudi ne smemo vplivov tujih literatur, če so povzročile in pospeševale kako novo gibanje v našem slovstvu. Obračati pa hočemo svoj pogled pred vsem na poetiško literaturo, na znanstveno pa samo toliko, kolikor se nam kaže v njej takoiimenovani 'duh časa' in v kolikor je javila svoj vpliv na lepo knjigo« (Zgodovina novejšega slovenskega slovstva, 1).

Grafenauerjev program se vidno razlikuje od načel pozitivistične šole. Iz njenega sestava je vzeto le prvo načelo o globoki zvezi med slovstvom in narodom, poudarjeno sicer že v romantični šoli pri bratih Schleglih. Opozorilo na vpliv tujih literatur je pač odsev takrat zelo zapaženega dela Matije Murka *Die böhmische Romantik* (Graz, 1897), ki je poudarjalo vpliv nemške romantike na slovanske literature. Tretje načelo o prenosu težišča razprav na »poetiško literaturo« pa je, se zdi, že odsev tedanjega preusmerjanja od pozitivizma k novim pristopom.

Kidrič je odklonil upravičenost Grafenauerjeve smeri, ker je menil, da manjka za obravnavano dobo podrobnih predhodnih študij. Trditev je tudi zdaj takoj podkrepil z dolgo vrsto korektur Grafenauerjevih analiz in opozoril na pomanjkljivosti po pravem pozitivističnem načelu, da je vsako dejstvo enako pomembno.

Vendar ni ostal le pri kritiki, kar pomeni, da se je verjetno že tedaj tudi sam ukvarjal z vprašanji sinteze. Ko je Kidrič razčlenjeval strukturo dobe od Pohlina do Prešerna, je podal svoj prvi sistematični poskus znanstvene zasnove vidikov za njeno obravnavo. Zajel jih je v šest točk: doba, »... ko so začeli Slovenci zavestno idejne valove velike Evrope zopet po svoje oblikovati, ko je slovenski jezik nehal rabiti predvsem potrebam dušnih pastirjev, ko se je pojavilo vnovič vprašanje slovenskih šol in prvič vprašanje poljudno-poučnih knjig, ko se je budila po eni strani potreba jezikovnih pripomočkov, na drugi pa netila želja dokazati, da je slovenski jezik prikladen tudi za najvišje namene, ko so se jele zbirati sile, ki so v razkosanem kmečkem narodu še delovale, ko se je polagoma zopet krepila zavest slovenske celokupnosti in postajala vedno aktualnejša težnja po enotnem literarnem jeziku in po primernem pravopisu« (Veda 1911, 104).

V teh točkah je že zametek kasnejše strukture razsvetljenstva v Zgodovini slovenskega slovstva in obenem Kidričeve vrednostne teorije. Kidrič vključuje vanjo idejne valove, slovenski jezik v cerkvi, šolstvu in knjigi, prebujanje kmečkih množic, rastočo zavest o slovenski celokupnosti in težnjo po enotnem knjižnem jeziku in pravopisu, ne pa tudi pojav posvetne književnosti.

Kidrič je strogo zvest svojemu programu gradil metodo, ki naj bi zajela vse pobude, izročilo in podvige pri Slovencih v stoletjih na področju slovstvene nacionalne manifestacije. Analitične, biografske in monografske razprave o posameznih problemih, obdobjih, pojavih in osebnostih so si sledile v nepretrganem toku, kakor so pač omogočale razmere za objavljanje tako specializiranih prispevkov, kakor so bile Kidričeve študije. Izkoristil je vsako priložnost, ki se je kakorkoli ponudila za njegovo sodelovanje v strokovnem tisku. Objavljal je v petih časopisih (*Archiv für slavische Philologie*, *Rocznik Slawistyczny*, *Slovanský přehled*, *Jagićeva Istorija slavjanskoj filologii* in *Rad JAZU*), v petih domačih (*Izvestja Muzejskega društva*

za Kranjsko, Carniolia, Časopis za zgodovino in narodopisje, Zbornik Matice slovenske in Veda) ter v revijah Ljubljanski zvon in Slovan.

Brez vsakega pridržka moramo reči, da je Kidričeva prilagoditev filološke, pozitivistične in zgodovinske metode izvrstno rabila cilju, da rekonstruira socialno okolje, v katerem so potekali procesi slovenske pismenosti v srednjem veku in književnosti v poznejših dobah, ugotovi vse biografske podrobnosti o osebnostih, zapletenih v te procese, in odnos oblasti raznih oblik in stopenj do slovenskega vprašanja. Kidrič je ostajal vedno v stiku z neposrednim življenjem in njegovimi razmerami. Poglobljal se je tudi v najmanjša vprašanja s skrajno natančnostjo in našel zveze, ki niso bile lahko razvidne. Njegov postopek je bil od vsega začetka primerjalen. Preučeval je pojave pri raznih narodih, zlasti avstrijskih, preden jih je skušal razložiti pri Slovencih.

Nastop pozitivizma v slovenski literarni historiografiji pred prvo svetovo vojno postane jasnejši, če se ozremo k drugim slovanskim narodom v Avstro-Ogrski. Najboljši primer so Čehi. Tudi pri njih je nastala močna pozitivistična šola. Njena zastopnika sta bila predvsem Jaroslav Vlček in Jan Jakubec. Toda v primeri s Slovenci je imela češka literarna zgodovina daljšo tradicijo in opravljenega več pripravljalnega dela, predstavniki smeri pa tudi niso s tako strogo doslednostjo izvajali pozitivističnega programa. Tudi njihovo delo se je razvijalo v sintezo z objavami zgodovine češke književnosti. Pri Hrvatih je šele Franjo Francev v tridesetih letih tega stoletja v nekaterih primerih prevzel strogo metodo preverjanja podedovanih in ponavljanih podatkov in moral ugotoviti škodo, ki je nastala zaradi izostanka pozitivistične metode. Izraz tega je zlasti njegovo delo, ki govori o avtohtonosti hrvatskega ilirskega gibanja. Srbski literarni zgodovinarji so imeli po vrsti francosko šolo in razvili smer literarne zgodovine bolj v Lansonovem duhu kakor v duhu kake oblike pozitivizma.

Prav pregledovanje pozitivistične metode pri raznih narodih nas prepriča, da skoraj ni primera, da bi jo kdo take do potankosti izdelal kot svojo individualno delovno metodo, kakor se je to zgodilo v slovenskem primeru.

Na najbolj dosleden način je uveljavil Kidrič pozitivistično metodo v knjigi *Die protestantische Kirchenordnung der Slovenen im XVI. Jahrhundert*. Bila je to habilitacijska razprava za doseg privatne docenture na dunajski univerzi in ta okvir je narekoval nemški jezik in strogo eksaktnost metode. Delo nosi podnaslov *Literarna-kulturnozgodovinska — filološka raziskava*. Njen predmet so trije protestantski cerkveni redi: znamenita Cerkovna ordninga in dve agendi. Z veliko znanstveno akribijo podaja Kidrič dva vidika obravnave, zunanjo in notranjo zgodovino nastanka ter tekstovno kritiko na širokem družbenem ozadju slovenskega protestantskega gibanja v 16. stoletju in njegovih organizacijskih in miselnih osnov. Delo je izšlo v Heidelbergu l. 1919 kot 1. zvezek serije *Slavica*, ki jo je začel izdajati Matija Murko.

V oceni Grafenauerjeve Zgodovine slovenskega slovstva imenuje Kidrič metodo, ki jo je zagovarjal, »moderno pojmovanje literarnozgodovinske stroke«. Ta opomba iz leta 1911 se nanaša na njegov način preučevanja literarne zgodovine. Vendar so že desetletje pred prvo svetovno vojno rasli glasovi proti historizmu. Zlasti pod vplivom Diltheyevih razprav *Das Erleben und die Dichtung* (Leipzig, 1907, 1916 že 5. izdaja) se je literarna

zgodovina obračala v duhovnozgodovinsko smer. Naglašali so pesnikovo osebnost, kar je v tej zvezi pomenilo pogled na svet, njegovo miselno orientacijo. Ta premik se je kmalu razrasel v celo vrsto vidikov, kako obravnavati pesnikovo osebnost. Dejstvo je, da je prišla literarna zgodovina pod močan vpliv več bližnjih disciplin: filozofije, sociologije, psihologije in umetnostne zgodovine, kar ji ni vedno koristilo. Zapuščala je povsem izvenliterarne vidike pozitivizma, a le počasi spoznavala, kaj je predmet njenega raziskovanja in kakšne so zahteve njegove specifične pojavne oblike, kakor je ni imela nobena druga miselna ali umetniška panoga — izraznega sredstva besede. Mnogostranost pristopov je imela globoke metodološke posledice. Nihče ni mogel več računati, da bo obvladal vso, toliko diferencirano tehniko pri obravnavi književnega fenomena, da bi jo mogel združevati pri monografski obdelavi osebnosti ali posameznih problemov.

Kidrič si je ustvaril svoj prvi delovni okvir z mestom v Dvorni knjižnici na Dunaju (danes Avstrijski nacionalni biblioteki). Zasedal ga je od leta 1908. S habilitacijo je mislil na dunajsko univerzo. Toda novembra 1920 je bil izbran za rednega profesorja ljubljanske univerze za predmet zgodovina starejše literature s posebnim ozirom na slovensko. Tak dekret ga je obvezoval, da vsaj sporadično preučuje tudi druge starejše slovanske književnosti in o njih predava. Ko pa je k temu prevzel še predavanja iz starejše primerjalne literarne zgodovine, ga je to tem bolj vedlo k primerjanju razvoja slovenske literature z drugimi evropskimi literaturami.

* * *

Prav v tistih pomladnih tednih leta 1921, ko je moral Kidrič intenzivno razmišljati o svojih univerzitetnih predavanjih v Ljubljani, je napisal züriški germanist Emil Ermatinger kot prvi stavek v svojo knjigo *Das dichterische Kunstwerk*: »Danes si stojita ostro nasproti dve zasnovi literarnozgodovinskega pisanja: zgodovinsko-pozitivistična in filozofsko-razmišljajoča«. Knjiga je bila vojna napoved pozitivizmu, njen naslov »Pesniška umetnina« pa izzivalen in programski. Odločno se je obračal pri raziskovanju literature od vseh zunanjih vidikov k samemu literarnemu delu in njegovemu vrednotenju. Smer, ki jo je napovedoval, se je umikala družbenim in biografskim dejstvom v duhovnost umetniškega dela.

Vendar Ermatingerjeva slika stanja stvari ni bila popolna. Nista si stali nasproti le dve zasnovi, tu je bila še tretja. Ta, tretja, se je oblikovala ločeno na dveh krajih in prav tako iz nasprotij.

V Rusiji so imeli zelo izrazito sociološko literarnozgodovinsko šolo, ki jo je okoli leta 1905, med prvo revolucijo, osnoval Georgij Plehanov, nadaljevali pa Sakulin in drugi. Poudarjala je družbeno pogojenost književnega dela. Ivan Prijatelj geneze te šole še ni mogel doživljati, ker je obiskal Rusijo dvakrat neposredno pred tem, leta 1903 in 1904, pač pa jo je spoznaval Kidrič med svojo štipendijo v Rusiji od spomladi do julija 1914.

Deset let po vzniku sociološke šole je prišlo v Rusiji do novega pojava. V zvezi s skupino ruskih simbolistov, a zlasti pod vplivom lingvista Baudouina de Courtenaya, se je okoli 1916 združila skupina raziskovalcev v Društvo za teoretično preučevanje pesniškega jezika, OPOJAZ, ki je posvečalo vso skrb fonski strani pesniške besede. O formiranju in namenih formalistov pripoveduje Viktor Šklovski v Spominih, objavljenih v časopisu

Znamja 1961. Termin »formalisti« pomeni postopek v obnavljanju umetniške oblike. Prve študije so se nanašale prav na to, Ejhenbaumova Kak zdjelan šinel in Šklovskega Kak zdjelan Don Kihot. Ker je jezik edino sredstvo književne komunikacije, se je vse raziskovanje osredotočilo nanj. Med Nemci je Oskar Walzel ubral sorodno, dasi mnogo manj radikalno anti-historično pot z razpravami o strukturi romana, noveli ali pesmi in teoretično v poznejšem delu *Gehalt und Gestalt im Kunstwerk des Dichters*, 1923.

Positivistični znanstveni vidik je s svojim poudarkom pomembnosti ugotovljenega dejstva in zakonite zveze med družbenimi in psihološkimi danostmi še vedno zadrževal pomen in veljal kot osnova, brez katere ni možno razvijati znanstvenega dela. Vsak raziskovalec je to tudi občutil pri lastnem delu. Vendar je bil kot izključna metoda odklanjan, literarna veda pa se je razvijala kot pahljača v celo vrsto smeri in podsmeri. Skoraj vsako novo teoretično delo je prinašalo novo varianto. Zlasti pri Nemcih je bila ta produkcija velika.

Ljubljanska doba je odprla Kidriču neprimerno večje delovne možnosti kakor dunajska bibliotekarska služba in šele tu se je mogla njegova izredna vitalnost prav razviti. S prispevki v Časopisu za slovenski jezik, književnost in zgodovino, Razpravah Znanstvenega društva za humanistične vede, Slovenskem biografskem leksikonu in s knjigo Dobrovský in slovenski preporod njegove dobe si je Kidrič ustvaril široke možnosti za nadaljevanje podrobnega raziskovalnega dela. Zlasti Slovenski biografski leksikon mu je objavljajl cele razprave. Tako so se izpolnjevale možnosti za obe življenjski deli, Zgodovino slovenskega slovstva in kritično izdajo Prešernove poezije z monografskim uvodom.

Nemirna valovanja v območju literarne teorije so Kidriča lahko vznemirjala, niso pa mogla v osnovi spreminjati koncepta njegove zgodovine starejše slovenske književnosti, v katero je težilo vse dolgo pripravljalno delo. Za periodizacijo ni sprejel Kidrič nobenega od obeh sestavkov, ki jima je dajal prednost pozitivizem, ne sistema po književnih vrstah, ki da so se razvijale v duhu evolucije (Brunetière, *L'Évolution des genres...*) in ne po idejah, v bistvu po Heglu. Njegova zasnova je nekoliko sorodna Schererjevi, ki ima dve izhodišči, idejo in kulturno zgodovino. Kidriču je periodizacijo narekovalo gradivo z ostrimi časovnimi zarezi, ki niso bile literarne narave, marveč družbene, politične: srednjeveško mrtvilo je presekala protestantska verska in politična akcija, protestantsko aktivnost rekatolizacija in to ves tisti veliki evropski nemir, socialni, gospodarski, idejni, ki je imel med vsemi drugimi spremembami za posledico tudi terezijanske reforme in rast meščanstva v Avstriji. Kidričeva periodizacija je samostojna in s tem posebna, v svoji osnovi sociološka. V družbo književnosti je privedel vse, kar jo je spodbujalo ali oviralo, od individualnih nagibov tja do državne politike, in razgrnil širok diapazon s številom podatkov, ki gre v stotine.

V uvodu poglavja »Prve preporodne generacije« v Zgodovini slovenskega slovstva je Kidrič prikazal položaj Slovencev med evropskimi narodi leta 1750, v trenutku torej, preden se je pri njih pojavila umetna posvetna literatura. Med trinštiridesetimi evropskimi narodi, ki jih tam našteva, je samo trinajst takih, ki so imeli svojo državo — trideset jih je živelo v tuji. Te narode imenuje nedržavne narode, ali tudi zamudnike, ker niso uspeli ustvariti umetne literature v svojem jeziku, kakor so jo državni narodi. Med

njimi so seveda tudi Slovenci in v tej družbi postaja njihov problem naraven, zakonit.

Ob tem vidiku se je vredno ustaviti.

Tako imenovane velike evropske književnosti so se oblikovale kot umetne književnosti nekako od začetka dvanajstega stoletja, ker so bili pri njih vsi družbeni sloji domači. Plemič, meščan in kmet so govorili isti jezik, in ta jezik je tekmoval z mednarodno latinščino. Literature državnih narodov so doživele svojo fevdalno dobo, razvijale književne vrste, poezijo, roman, dramo, in se dalje izpopolnjevale po svoji naravni poti.

Vsa literarna historiografija je grajena na izkušnjah teh velikih literatur. Imele so svojo srednjeveško viteško poezijo, svoj humanizem, svojo meščansko renesanso, svoj klasicizem, svojo romantiko in tako naprej. Pri nedržavnih narodih je bilo vse okrnjeno. Trenutek, ko so stopili v proces umetniškega ustvarjanja, je bil povsem odvisen od ugodnih družbenih okoliščin. Starejših književnih razdobij po večini niso imeli, ali pa so jih imeli, kot na primer Srbi in Islandci, pa je bil razvojni tok pretrgan, ko so zgubili samostojnost.

Kidrič pri Slovencih ne govori o srednjeveški književnosti, marveč o pismenstvu, ki mu obsega razne rokopisne beležke iz srednjega veka, in dalje o književnosti, kar mu pomeni, vse, kar je izšlo v knjigi, ter končno o literaturi kot proizvodnji z umetniškim stremljenjem.

Literature nedržavnih narodov nimajo zgrajene posebne metodologije, ki bi ustrezala njihovim posebnim razmeram in rasla iz njih. Bila pa bi potrebna, ker jim vsesplošno prevzemanje periodizacije in vseh drugih vidikov po obdelavah velikih literatur povzroča same težave. Kidričev slovenski sistem bi v tem lahko postal model.

V velikih književnostih se vije kot rdeča nit skozi njihovo zgodovino dejansko literarno delo v verzu ali prozi, umetniška literatura. Pri Kidriču se vije skozi starejše dobe podoba ovir in v osemnajstem stoletju ideja preroda, torej politična, ne literarna ideja. Kidriču so očitali, da v svoji metodi nima dovolj razumevanja za umetniško besedo. Zlasti ob četrtem snopiču Zgodovine slovenskega slovstva je Anton Slodnjak to jasno poudaril. Pisal je: »Mislim, da je tega kriva na videz malenkostna, v bistvu pa usodna zamenjava. Kidrič se namreč v praksi premalo zaveda, da je poglobljena snov slovstvene zgodovine — besedni spomenik — prav za prav samo *besedna umetnina* — plod s stvariteljsko domišljijo obdarjenega človeka...« (Sodobnost 1935, 440). Kidrič je sicer polemično odgovarjal svojemu kritiku, toda na to vprašanje ni odgovoril, kakor da ne bi opazil njegove pomembnosti.

Ob pomenu umetniške produkcije se odpira prav ob Kidričevi sociološki obravnavi starejših razdobij slovenske književnosti pomembno načelno in metodološko vprašanje.

Res je, da Slovenci do Pisanic in Valentina Vodnika skoraj nismo imeli čiste posvetne verzifikacije in umetniške pesmi. V Kidričevi reprodukciji zeva praznina, ki je trajala stoletja.

Toda, ali nismo imeli ljudske pesmi? Ni bila rojena iz pravega, najčistejšega umetniškega navdiha, sveža in pristna, pogosto oblikovana s skrajno možno izraznostjo pesniškega jezika?

Neznani tvorci svojih pesmi niso pisali. Pri pesmi pa je važna zvočna oblika, ne zapis. Ustvarjalnemu geniju ljudstva je bila zaprta pot do pisane

literature, zato si je pač moral izbirati možnost, ki mu je ostajala odprta, in ta možnost se je kazala v ustni književnosti. Med obema oblikama pesniške tvorbe, kmečko in književno, ljudsko in umetno, so bile tesne zveze že v srednjem veku, razlike pa se nanašajo na dva različna sloja kot avtorja, fevdalce ali duhovnike in pretežno verjetno kmečko mladino. Ko so pisarničarji začeli z umetno poezijo, je bilo zanje najvažnejše vprašanje, ali naj se ravna po jezikovnem oblikovanju in izbiri verza po domačih ljudskih pesmih, ali po tujem, takrat modernem vzoru? Nihanje je trajalo nekaj desetletij. Dev in Pohlin sta se odločila najprej za tuji klasicizem in Pohlin ga je tudi načelno, teoretično zagovarjal v svoji poetiki v Kranjski gramatiki. Vodnik ju je posnemal, a se kmalu obrnil k domači pesmi. Še literarno izobraženi Zois je cenil oboje in Prešeren začel z domačim verzom. Zveza ni bila nikdar pretrgana in razmerje med ljudsko in umetno pesmijo je ostalo eno osnovnih vprašanj naše književne teorije.

Ko je Kidrič raziskoval okrnjene faze stare književnosti in ugotavljal zamudništvo, je bilo to le zamudništvo v razmerju do književnosti z možnostjo svobodnega razvoja. *Gradivo, pred katerim je stal, mu je odpiralo probleme, kakršnih uveljavljeno zgodovinopisje velikih evropskih literatur ni poznalo, in Kidrič je jasno opozoril nanje. Korak dalje bi bil, če bi priznal ljudski pesmi, in splošno ljudski tvorbi, mesto, kakor ga ima v literarni zgodovini umetna tvorba. Ljudska pesem zahteva po svoji zgodovinski strani in po svoji strukturi podoben študij kakor vsa ostala poezija. Priznanje pravic ljudskemu ustvarjanju bi bila naravna posledica Kidričeve posebne metodologije za narode z blokirano umetno književnostjo. Ne kot folklori, marveč kot enakopravnemu umetniškemu izrazu svoje dobe. Zdaj, ko je bogastvo ljudske pesmi in pripovedništva že dolgo tudi zapisano, bi ga bilo pač potrebno vključiti na pravo mesto v razvoju.*

Problem seveda ni samo slovenski. Značilen je makedonski primer. Ko je začela pred zadnjo vojno in po njej nastajati umetna makedonska lirika, se je zdelo mladim pesnikom, da po izrazu sploh ne more biti drugačna kakor ljudska. Odklanjali so vse tuje oblike in vplive. Ko pa so le odkrili, da svoj pesniški jezik lahko prilagajajo vsakemu izrazu, so kot vzor take poti prevajali Prešerna. Mnogi narodi stopajo šele zdaj iz svoje zaprtosti na kulturni oder, zlasti tudi neevropski narodi. Verjetno bodo prihajali do podobnih spoznanj v odnosu na svojo tradicijo. Kidričeva izkušnja bi jim lahko bila za primer in morda je naša dolžnost, da jim to posredujemo.

Kljub trdni zgradbi svoje Zgodovine slovenskega slovstva v duhu historizma je prihajal Kidrič pri soočenju z burnim razvojem literarne teorije v dvome. Zadevali so ravno obravnavo književnega dela. Ker je zelo budno spremljal teoretično literaturo, je vedel, da ne more mimo nje. V zadnjih snopičih Zgodovine je tako poglobil psihologijo likov pri vodilnih predstavnikih razsvetljenske dobe ter analiziral verzno strukturo in tematsko in motivno stran pri pesnikih. Med smermi, ki jih je preučeval, bi navedel posebej Ermatingerjevo biografsko literarno zgodovino s težiščem na pesnikovem življenjepisu, Kretschmerjevo tipologijo (*Körperbau und Charakter*, 1921), stilno tipologijo Fritza Stricha (*Deutsche Klassik und Romantik*, 1922) ter Walzlovo in Vosslerjevo poglobljanje v razmerje med vsebino in obliko-izrazom. S posebno priazdetostjo se je ukvarjal z marksistično teorijo odraza in z razlago umetnin iz proizvodnih odnosov v duhu historič-

nega materializma. Kadar je želel preskusiti novost, je dal študentu, da jo aplicira v svoji seminarski nalogi.

O Prešernu je začel objavljati Kidrič študije leta 1910. Prvi vzpon so dosegle objave v letih 1927 in 1928 okoli problema arhitektonike, drugi okoli 1933, ko je končeval predštudije.

V gradnji starejše slovenske literarne zgodovine ima Prešernova doba najširšo ploskev in pesnik absolutni vrh v hierarhiji vrednot. Po dolgi vrsti študij, ki so posegale v Prešernovo življenje, krog njegovih prijateljev, vzhodnoštajerske razmere s pesnikom Vrazom in razna družbena vprašanja, se je Kidrič lotil znanstvenokritične izdaje Prešernovih pesmi in monografije o pesniku. Po intervjuju z B. Borkom jo je zamislil v dveh delih. V prvi knjigi naj bi bila kot uvod obsežna Prešernova biografija, koliko je važna za razumevanje človeka in njegove poezije. Poseben ozir bi bil posvečen kronologiji pesmi in v vsaki dobi razpoloženju, v katerem so pesmi nastajale. Sledile bi slovenske, nemške pesmi in korespondenca ter ponatis Poezij iz leta 1847. V drugi knjigi bi bil komentar k vsaki posamezni pesmi in estetska ocena (po Jutru 11. dec. 1934). Navajam te podrobnosti za razumevanje Kidričevega koncepta Prešerna. Tako se je tisk prve knjige tudi začel z rimsko paginacijo biografije, kar je pomenilo, da je to le uvod. Obe knjigi bi morali biti na knjižnem trgu pred koncem leta 1934. Do take izdaje pa ni prišlo.

Kidričeve predhodne študije za Prešerna so bile pisane po zgodovinsko-pozitivistični metodi v popolni odvisnosti dela od avtorja. Raziskal je življenjske potankosti in ves vpliv družbe na ustvarjeno književno delo. To metodo je sprejel Kidrič tudi za biografijo, začel prvi stavek z rojstnim dnem in rojstno hišo in spremljal začetek pesnikove življenjske poti z vsem sorodstvom in raznimi srečanji. Snov je razširil na vso tisto družbeno in literarno problematiko, ki naj bi imela vlogo v pesnikovi usodi. Srečali sta se teorija miljeja in metoda zakonite reprodukcije, podane s tisoč podatki.

Za umetniško sodbo ni mogoče ponuditi tako spoznavnih, jasnih utemeljitev, kakor so podrobni življenjski podatki za pesnikovo biografijo. Pozitivistične metode ni bilo mogoče prenesti na povsem drugo področje, področje ustvarjalnosti. Poleg tega je sam Prešernov tekst, na katerem so se lomili že Levstik, Stritar, Levec, Pintar in drugi, postavljajl urednika pred težke, zamudne naloge. Šele spremenjena zamisel je dovedla leta 1936 do prve knjige s kronologijo pesmi, slovenskimi, nemškimi pesnitvami in korespondenco, medtem ko je nadaljnji načrt ostal torzo. Druga knjiga Prešerna, biografija, obsega le dobo do 1838, ker je avtorju delo s pritegnitvijo novih vidikov silno naraščalo. Izredna množica podatkov je nov primer porabe pozitivistične metode, vendar sedaj razširjene prek življenjepisnega, kulturnopolitičnega in družbenega področja na navajanje podatkov o pesniškem jeziku in izrazu. Nedvomno so tu sistematizirana in razrešena mnoga formalna vprašanja, ki spadajo v okvir preučevanja verza, njegove izraznosti, ritma, intonacije, figur, jezikovnih plasti in pesniških oblik. Tu se Kidrič obrača k pravemu predmetu literarne zgodovine, k literaturi, veže miselnopovedno in izrazno stran in se skuša približati njenemu jedru, estetski strani.

To bi bila nova faza v razvoju Kidričeve literarnoteoretične misli, stilna ali celo estetska kritika. Vendar je tu neki pomislek. Pri njem pravzaprav ne gre za celoten sistem, ki bi razlagal umetnino in njeno enkratno

strukturo, marveč le vključuje podatke oblikovne vrste v sistem splošnega pozitivističnega postopka.

Pripomniti moram, da kritična zapažanja ne spreminjajo vrednosti Kidričevega dela. Beseda teče o enem izmed elementov v njegovi dejavnosti, o teoretični osnovi in metodologiji. Ob Kidričevem delu raste spoznanje, da se je literarna veda toliko razpredla, razvejala, zdiferencirala in razdrobila, da posameznik ne more več obvladati vseh smeri raziskav. V tem je tudi vzrok vse bolj specializirane strokovne publicistike. Vse bolj so pomembna specialna in specializirana področja kakor pa pregledi.

Izredni Kidričev opus, tako racionalen po svoji zasnovi, pomenben po problematiki in velik po obsegu, je kot mogočen samostojen blok vgrajen v stavbo slovenske slovstvene zgodovine, in sam svoj spomenik. Nihče, ki sega v to področje, ne more mimo njega. Povojna doba mu ne more postaviti nič podobnega ob bok. Najbolj čudno je, da se njegovo delo, seve pod novimi vidiki, ni nadaljevalo. Celo njegova katedra je ostala prazna.

Literatura je predstavljala pri Slovencih v zadnjih dvesto letih najbolj izpostavljeno in odgovorno nacionalno pozicijo. Spomnimo se razsvetljencev, Prešerna, Levstika in Cankarja, pa še prej Trubarja. Znanstvena izgradnja slovenskega jezika in literarna zgodovina sta se ji v zadnjem stoletju priključili. Opravljali sta poleg svoje važne znanstvene naloge sorodno funkcijo v neizogibnih političnih nujnostih. Dva predstavnika te vede, France Kidrič in Josip Vidmar, sta po zahtevi svojega časa še vzdrževala to poslanstvo — in ga končala. Z njuno generacijo je ugasnila slavistika kot izjemna nacionalna znanost in postala le ena izmed mnogih raziskovalnih panog.

Borut
Loparnik

Letska narodna

Kdo so, kdo so, ki pojo tam zunaj
zvečer, ko več sonca ni?

Josip Murn

Nikoli nisem o tej usodi premišljal z začudenjem. Kar pomnim, se mi je zdela dosledna, naravna, samoumevna, kratko malo sklenjena z okoljem, v katerem se mi je kazala. Res je, bolj ko sem jo spoznaval, raje sem videl njeno kruto logiko pod znamenji domačega neba. Kladivo notranje nuje in nakovalo ljubosumno varovane vseobče pomembnosti — v njunih udarcih in odporih se pač ni moglo utrinjati srečnejše življenje. A tudi pod žarometi večnih nasprotij med genijem in danostjo njegovega občinstva, v sečišču resničnosti stvariteljskega sveta ter udomačene lepote nezahtevnosti, nisem mogel zaznati odtenkov presenetljivih novosti: kako pa naj bi drugače sprejemala družba lagodnih melomanov umetnost, ki je prihajala »iz tujega sveta«? Ne, na posplošenih, še celo vsaksebi razpostavljenih ozadijih, iz katerih naj bi šolarji doumeli etično in estetsko pomembnost velikih ljudi, na teh s preproščino zaznamovanih orisih življenjske utirjenosti bržčas nikoli ne bomo odkrili osupljivih potez.